

Mihaela Girardi-Karšulin

Institut za filozofiju, Ulica grada Vukovara 54/IV, HR-10000 Zagreb
mgirardi@ifzg.hr

Petrićev *Marinus Glaucus**

Sažetak

U članku se analizira Petrićeva usporedba Aristotelove podjele na supralunarni i sublunarni svijet s morskim bićem koje Petrić naziva *Marinus Glaucus*. Tu usporedbu, s bićem koje je dijelom riba, a dijelom kamen, rabi Petrić kako bi eksplicirao neprirodnost, monstroznost spomenute Aristotelove podjele. Postavlja se pitanje što je ili tko je *Marinus Glaucus*. U članku se izlaže da Petrićev *Marinus Glaucus* najvjerojatnije u sebi ujedinjava i svojstva grčko-rimskog morskog polubožanstva koje se zove *Glauko* i osobine jedne vrste otrovnih riba koje se u nekim europskim jezicima zovu kamene ribe, a svojstvena im je mimikrija, prilagodba okolišu u kojem žive, kamenu.

Ključne riječi

Frane Petrić, podjela na sublunarni i supralunarni svijet, *Marinus Glaucus*

Da postoji neki afinitet, neka »tajna veza« (kako govori pjesnik) između filozofije i mora to je općenito poznato. Kao što se uz religioznu misao često vezuju visoke planine, tako se racionalna, prirodnim svjetlom saglediva filozofija vezuje uz more. Tu vezu je moguće shvatiti zdravorazumski i tada se govori o utjecaju trgovine, putovanja, upoznavanja stranih ljudi i civilizacija na filozofiju, no veza filozofije i mora vjerojatno je na mnogo dublji i teže sagledivi način (nego što je to mislio Aristotel)¹ motivirala prvu filozofsku rečenicu, onu Talesovu: »počelo je voda«.

Međutim, ovdje neću biti niti spekulativna, niti ću se baviti zdravorazumskom analizom porijekla filozofije. Ni pitanja plime i oseke, što je važna renesansna tema na razmeđu između filozofije i prirodne znanosti (a tim se pitanjima bavio i Petrić), ovdje nisu tema razmatranja. Želim izložiti jednu Petrićevu usporedbu, ne s morem u cjelini, nego s jednim određenim morskim bićem, jednom, vjerojatno, ribom. Usporedba se nalazi u spisu koji je Petrić napisao da bi obranio² svoju *Novu sveopću filozofiju* od prigovora službene cenzure i da bi spriječio njezino stavljanje na Indeks zabranjenih knjiga.³ Spis se zove

*

Tekst je bio predviđen kao izlaganje na skupu »Filozofiranje i more« u Orebiću 2007. godine, ali zbog bolesti autorice referat nije održan.

1

Usp. Aristotel, *Metafizika*, 983b 19–27.

2

Usporedba s bićem *Marinus Glaucus* nalazi se, doduše, i u Petrićevoj *Nova de universis*

philosophia (*Pampsychia* 54v), ali u sklopu spisa koji je odgovor na prigovore cenzora, i koji sadrži ustupke na koje je Petrić bio prisiljen, ima jasniji polemički karakter.

3

Usp. Stjepan Krasić, »Slučaj Petrić i stavljanje na Indeks zabranjenih knjiga njegova djela *Nova de universis philosophia*«, *Prilozi za istraživanje hrvatske filozofske baštine* 9–10 (1979), pp. 85–109.

Nova de universis philosophia. Emendationes. Za Petrićeva je života ostao neobjavljen, a objavljen je relativno nedavno, 1993. godine.⁴ Spomenuta usporedba s nekim morskim bićem nalazi se u dijelu teksta u kojem Petrić brani svoju *Panpsihiju*, odnosno svoje platoničko shvaćanje produševljenosti sveukupnosti. Da bi obrazložio i obranio svoje novoplatoničko shvaćanje produševljenosti svega, Petrić mora osporiti Aristotelovo shvaćanje sveukupnosti kao jedinstva neba (nebeskog kružnog kretanja) i svijeta elemenata, odnosno on mora kritizirati Aristotelovo razlikovanje svijeta na onaj supralunarni i na onaj sublunarni svijet. Da bi ga mogao osporiti, mora ga prvo interpretirati. Svi grčki filozofi do Aristotela (osim Leukipa i njegova nastavljivač Epikura), izlaže Petrić, držali su da postoji svjetska duša, da je sveukupnost produševljena i živa.⁵ Samo su Leukip i Epikur smatrali da je svijet lešina, mrtvo tijelo bez duše.⁶ Čak je i Aristotel, ističe Petrić, dok je još bio sljedbenik Platonov, držao da je svijet živo biće i da posjeduje razumsku dušu.⁷ Međutim, kad se osamostalio u svojoj filozofiji (Petrić kaže: kad je postao Platonov neprijatelj⁸) tada Aristotel nije više mislio da cijeli svijet ima dušu. Ipak, nije sasvim odrekao dušu sveukupnosti jer je tvrdio da jedan dio svijeta – nebo – ima dušu, dok je elementarni dio svijeta ne posjeduje. Zvijezde i nebeske sfere su i po Aristotelu, oživljene, imaju (razumsku) dušu.⁹ Takav je svijet koji nije jedinstvena cjelina, nego podvojenost, kaže Petrić, monstrum, nakaza, jer dok je jedan dio živ i ima dušu, drugi je mrtav i bez duše. Da bi eksplicirao tu monstruoznost rabi Petrić usporedbu s jednim morskim stanovnikom kojeg naziva *Marinus Glaucus* i za kojeg kaže da je, analogno aristotelovskoj podvojenosti svijeta, dijelom riba, a dijelom kamen.¹⁰ Smisao je teksta jasan: Aristotelov je polu-živi polu-mrtvi svijet nakaza, kao što je nakaza ono poluriblje polu-kameno biće, *Marinus Glaucus*. Aristotelovo shvaćanje podvojenosti na supralunarni i sublunarni svijet Petrić drži nakaznim i uspoređuje ga s nakaznošću bića *Marinus Glaucus* koje je nakaza upravo zato jer je dvojno biće, dijelom riba, a dijelom kamen.

Ta teza je jasna i ne treba je posebno braniti; jedino ostaje otvoreno pitanje, na što je, ili na koga je, ustvari Petrić mislio pod imenom *Marinus Glaucus*. Ima više mogućnosti:

1. *Glaucus* je u grčko-latinskoj mitologiji morski polubog, postao je od čovjeka, a likom je polu-čovjek i polu-riba. Spominju ga Platon¹¹ i Ovidije.¹² Taj Platonov i Ovidijev Glauko zaista je dvostruke prirode, Platon ga rabi kao usporedbu s dušom koja je unakažena kad se nalazi u zajednici s tijelom, a Ovidije ga također spominje kao neko ogavno i odbojno biće pred kojim bježi djevojka u koju se zaljubio. U tom smislu bi taj Glauko mogao biti predložak za Petrićevu usporedbu, ali taj Glauko nije polu-riba – polu-kamen, nego je polu-čovjek – polu-riba, a u stvari on je morski polubog.
2. Osim tog Glauka u zoologiji poznat je i *Glaucus atlanticus* koji se naziva i, doduše netočno, *Glaucus marinus*. To je morski puž, pripada klasi *Gastropoda*, redu *Opisthobranchia*, obitelji *Glaucidae*, rodu *Glaucus*, s jednom vrstom *Glaucus atlanticus*. Ni na tog morskog puža golaća Petrić vjerojatno ne misli, a pitanje je i je li za njega znao – on, naime, živi u toplim morima. Osim toga naziv *Glaucus marinus* (umjesto *Glaucus atlanticus*) pojavljuje se tek 1763. (Du Pont).¹³ Njegove osobine i izgled ni po čemu ne bi mogle dati poticaj za izjavu: *partim piscis, partim vere petra*.
3. Postoje, međutim, ribe i u Mediteranu i u Jadranu koje se u nekim europskim jezicima zovu *kamene ribe*: talijanski, dakle u kulturi čiji je sudionik bio i Petrić, zovu se *pesce pietra*,¹⁴ njemački *Steinfische*, engleski *stonefish*. U hrvatskom, koliko mi je poznato, ne postoji izraz *kamene ribe* koji

bi imao analogno značenje talijanskom, njemačkom i engleskom terminu *pesce pietra*, *Steinfische* i *stonefish*. U hrvatskom doduše postoji, u Dalmaciji, izraz *riba od kamena*, ali on ne označava onu posebnu vrstu riba na koju se odnose izrazi *pesce pietra*, *Steinfische* i *stonefish*, nego sve ribe koje žive na kamenitom tlu. Međutim, u Istri su, u Primorju i u Dalmaciji, iako ne pod nazivima *pesce pietra*, *Steinfische* i *stonefish*, odnosno *kamene ribe*, ribe na koje se ta imena odnose dobro poznate. To su npr. škarpina, škarpun, pauk i slične ribe koje se zovu i škorpionske ribe, *Scorpaenidae* i jedne su od najotrovnijih u Jadranu.

Držim da je Petrić mislio upravo na njih, na *Scorpaenidae*, kad je pod imenom *Marinus Glaucus* – i opisom: dijelom riba, dijelom uistinu kamen – skovao usporedbu između *Morskog Glauka* i »odurne«, »neprirodne« Aristotelove koncepcije svijeta po kojoj je taj svijet dvostruk: dijelom s dušom (nebo), a dijelom mrtav i bez duše (elementi).

Dvojni narav, tj. da su ribe i da ujedno slične kamenu na kojem žive imaju te ribe zato jer posjeduju sposobnost prilagođavanja okolišu, sposobnost mimikrije koja im služi kako za napad tako i za obranu, tako da one doista *slične* kamenu na kojem žive. Ta za život *kamenih riba* korisna, a drugim vrstama po život opasna mimikrija za Petrića je nešto odbojno i tako monstruozno da njome želi eksplicirati monstruoznost Aristotelova poluživog (produševljenog), supralunarnog i polumrtvog, sublunarnog svijeta. Naravno, svaka usporedba uključuje samo djelomično poklapanje. Tako možemo reći da je mimikrija ribama korisna jedino zato jer one samo *slične* kamenu, ali uistinu *nisu* kamen, nego su žive i ubojite. Za Petrića je, međutim, Aristotelov svijet monstruozan ne zato jer dijelom *ima* dušu, a dijelom *slični* nečim mrtvom bez duše, nego zato jer dijelom *jest prožet dušom*, dok drugim dijelom *uistinu jest mrtav i bez duše*. Još napomenimo: Petrić, doduše, nije spomenuo otrovnost *Morskog*

4

Francesco Patrizi da Cherso, *Nova de universis philosophia*, materiali per un'edizione emendata, a cura di Anna Laura Puliafito Bleuel (Firenza: Olschki, 1993).

5

Patrizi da Cherso, *Nova de universis philosophia*, p. 5: »am uti mundus corporum omnium est praestantissimum, et archtypi divini plena imago, sic et animam eius, principi animarum ideae correspondere debere existimaverunt«

6

Patrizi da Cherso, *Nova de universis philosophia*, p. 5: »ontrariam hisce viam ingressus est Leucippus, et eius sectator Epicurus. (...) post hoc mundi cadaver (...)«.

7

Patrizi da Cherso, *Nova de universis philosophia*, p. 5: »(...) Aristoteles dum Platoni amicus esset ex eius ore excepit, mundum hunc animal esse et anima rationali praeditum, (...)«.

8

Patrizi da Cherso, *Nova de universis philosophia*, p. 5: »Hostis vero postquam praeceptor est factus (...)«.

9

Patrizi da Cherso, *Nova de universis philosophia*, p. 46: »(...) et suum quodam dogma in philosophiam intulit, non mundum universum, sed mundi partem superiorem esse animatam, coelum ipsum, inferiorem, et elementa non esse«.

10

Patrizi da Cherso, *Nova de universis philosophia*, p. 47: »Quid ergo mundum hunc, quem suis omnibus partibus, et toto, perfectum esse et philosophi omnes et cum iis ipse autumat, monstrum ne dicemus? Ut dimidius, coelo scilicet, sit animatus? Dimidio alio, elementis nimirum anima careat? Et sit quasi alter Marinus Glaucus partim piscis, partim vere petra?«

11

Usp. Platon, *Država* 10, 611d.

12

Ovidije, *Metamorfoze*, XIII, 898–968.

13

Usp. http://it.wikipedia.org/wiki/Glaucus_atlanticus.

14

Usp. <http://www.tropiland.it/animali/animali-pericolosi.htm>.

Glauka, dijelom ribe, dijelom uistinu kamena, ali s obzirom na njegovu svima vrlo dobro poznatu odbojnost prema Aristotelovoj filozofiji, nije nemoguće da mu je bila u primisli; konačno, riječ je o tekstu koji Petrić piše u obranu svoje *Nove sveopće filozofije* od aristotelovaca.

S obzirom na tri navedene mogućnosti, na što, ili na koga misli Petrić kad govori o Morskom Glauku (*Marinus Glaucus*) i uspoređuje ga s Aristotelovim shvaćanjem svijeta, možemo reći da morski puž, glavonožac najvjerojatnije nije u temelju Petrićeve usporedbe, tim više što je riječ o neispravnom imenu, pužić se zapravo zove *Glaucus atlanticus*. Najvjerojatnije su Platonov i Ovidijev morski polubog *Glauko* i istodobno i kamene ribe, *pesce pietra* u osnovi Petrićeve usporedbe. I *Glauko*, morski polubog i »kamene ribe« imaju dvojaku prirodu što ih čini neprirodnim, monstuoznim. *Glauko* je odvratn, a ribe su osim toga još i ubojite. Baš tako je i Petrić mislio o Aristotelu.

Mihaela Girardi-Karšulin

Petrićs *Marinus Glaucus*

Zusammenfassung

Im Aufsatz wird der Petrić's Vergleich der Aristotelischen Aufteilung in die sublunare und supralunare Welt, mit einem Wesen, das er als Marinus Glaucus bezeichnet, analysiert. Diesen Vergleich mit dem Wesen, das er als halb Fisch, halb Stein bestimmt, unternimmt Petrić um die Widernatürlichkeit, ja Monstruosität der genannten Aristotelischen Aufteilung darzulegen. Es wird die Frage gestellt, was, oder, wer ist Marinus Glaucus. Es wird vermutet, dass Petrić's Marinus Glaucus zwei verschiedene Beschaffenheiten in sich birgt: die einer griechisch-römischen Halbgottheit namens Glauco und die einer Art giftigen Mittelmeerfische, die in einigen europäischen Sprachen Steinfische heißen und die eine Mimikry auszeichnet, die Fähigkeit sich der Welt in der sie leben, dem steinigen Meerboden, anzugleichen.

Schlüsselwörter

Frane Petrić / Franciscus Patricius, *Marinus Glaucus*, Aufteilung in die sublunare und supralunare Welt